

Obrazovanje kao most, a ne granica: glas djece

Edina Đurković

Nacionalna grupa predmeta podstiče diskriminativne prakse u obrazovanju: asimilacija versus segregacija

Pravnim okvirom i ustavnim ustrojem je određeno da su pitanja u vezi obrazovanja u nadležnosti entiteta/kantona. Kao posljedica toga, Sektor za obrazovanje pri Ministarstvu civilnih poslova BiH nema efektivnu moć ili mehanizme za implementaciju vlastitih odluka. Dodatni problemi generirani pravnim okvirom su etnički obojeni nastavni planovi i programi i nacionalna grupa predmeta (u daljem tekstu NGP), karakterizirani etnocentričnim i ponekad latentno uvredljivim udžbenicima. Ovi nastavni planovi i programi generiraju dva različita problema diskriminacije: dominantni model asimilacije (djeca koja pripadaju manjini nemaju izbora osim da pohađaju nastavu prema nastavnom planu i programu etničke većine u školi, tako da etnička posebnost nestaje) i model separacije/segregacije djece u jednoj školi po etničkim linijama („dvije škole pod jednim krovom“). U pokušajima pronalaska rješenja za ovaj problem, kao pravi izazov se pokazalo pitanje kako pomiriti princip nediskriminacije s pravom na obrazovanje na maternjem jeziku.² Stoga, postoji određena dilema kako okončati asimilaciju bez uvođenja bilo kakvih segregacijskih politika - te da li su „dvije škole pod jednim krovom“ i NGP „nužno zlo“ u uslovima postojanja nastavnih planova i programa prilagođenih većinskoj etničkoj grupi u određenoj školi. Samo postojanje NGP-a izaziva asimilaciju i segregaciju i konstantno sukobljava ova dva problema, te odvlači pažnju od srži i uzroka problema (sadržaja udžbenika) na konfrontaciju između asimilacije i segregacije, tako da problem izgleda nerješiv, a ustvari je NGP suštinski uzročnik ovakve situacije. Na ovaj način, NGP produžuje diskriminaciju u obrazovnom sistemu u BiH.

Nacionalna grupa predmeta nasuprot vladavini prava

Sadržaj NGP-a potiče segregaciju učenika i društva u cjelini i ne doprinosi jednom od ciljeva obrazovanja u *Okvirnom zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH* (u daljem tekstu OZOSO): *razvijanju svijesti o pripadnosti državi BiH* (Trbić, 2007). Alarmantni trenutak za kulturu življenja u bh. društvu je činjenica da su se ove diskriminativne prakse vremenom počele normalizovati i rutinizirati (Jansen, 2007).

Iako predložena od strane međunarodne zajednice (u daljem tekstu MZ), NGP krši sve međunarodne konvencije koje je BiH dužna poštovati. Na primjer, UN-ova Konvencija o pravima djeteta (CRC) propisuje da nastavni plan i program mora biti kulturološki relevantan i prilagođen individualnim potrebama, orijentiran ka promoviranju ljudskih prava i tolerancije, djetetovih kompetencija i vještina. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR) određuje da sadržaj obrazovanja treba biti kulturološki relevantan i prikladan svakom djetetu. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda propisuje da javne vlasti ne smiju nikoga diskriminirati po bilo kojoj osnovi (Protokol 12 ECHR-a, 2000). Prema članu 2. Ustava BiH, ECHR ima primat nad svim domaćim zakonima. Štaviše, član 3. Ustava BiH propisuje da je dužnost svih kantona/entiteta da poštuju ECHR i pomognu državi BiH da ispuni svoje međunarodne obaveze.³ Međutim, asimilacija i segregacija su još uvijek prisutne. Zakon o zabrani diskriminacije u BiH zabranjuje

³ Član 3 OZOSO-a određuje da je razvijanje svijesti djeteta o vlastitom kulturnom identitetu jedan od ciljeva obrazovanja. Stoga, kulturni identitet bi se mogao protumačiti kao primarno etnički identitet. Međutim, ECHR ima primat nad domaćim zakonima, te propisuje kako nema opravdanja za diskriminaciju po bilo kom osnovu.

Sažetak

Fragmentirani i etnocentrični obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini nije u skladu s međunarodnim obavezama, kao ni s domaćim zakonima, nastavljajući s diskriminativnim politikama u obrazovanju. Nacionalna grupa predmeta¹ generira segregaciju i asimilaciju u osnovnim i srednjim školama u BiH, stvarajući dezintegrativne i etnocentrične kulture sjećanja. Ovaj izvještaj nudi moguće načine pomoću kojih se obrazovanje može učiniti manje etnocentričnim i više orijentiranim ka univerzalnim ljudskim vrijednostima. Neformalna edukacija u školama bazirana na svjedočanstvima vezanim za pozitivne primjere međuetničkih prijateljstava i solidarnosti tokom ratnog perioda pokazala se kao opcija za koju su učenici izrazili najviše zanimanja. Povrh toga, ovaj izvještaj pokušava potaknuti raspravu o mogućim koracima ka dugoročnim promjenama u obrazovnom sistemu, koje bi možda okončale diskriminativne prakse i pomogle vlastima u BiH da izvrše međunarodne obaveze, posebno kada je u pitanju ispunjavanje uslova za evropske integracije.

¹ Privremeni sporazum o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika (2202), predložen od strane predstavnika međunarodne zajednice u BiH, uveo je nacionalnu grupu predmeta: jezik, književnost, historija, geografija i vjeronauk, svaki prilagođen određenoj etničkoj grupi.

² Izvještaj Radne grupe za analizu fenomena „dvije škole pod jednim krovom“, april 2009. Vidjeti u: Brkić, Milenko i Marko-Antonio Brkić. *Dvije škole pod jednim krovom: od segregacije do zajedničkog obrazovanja*. Pristupljeno 10. 3. 2013. http://tripalo.hr/knjige/hrvati_u_bih/brkic.pdf

Anketa koju sam obavila među školskom djecom u 7 osnovnih i srednjih škola u BiH sadržavala je citate iz knjige Djetinjstvo u ratu (Halilović, 2012) koja predstavlja kolekciju kratkih svjedočanstava osoba svih nacionalnosti koje su preživjele rat u BiH, a koje se bile djeca kada je rat počeo. Svjedočanstva odabrana za anketu uglavnom su bila o temama prijateljstva, solidarnosti, ljubavi i malim stvarima koje su djecu tokom rata činile sretnim. Anketirana djeca su dala vrlo emotivne i iskrene komentare na ono što su pročitali o djetinjstvu u ratu. Od ukupno 354 učenika koji prate nastavu prema Federalnom okvirnom nastavnom planu i programu i hrvatskom nastavnom planu i programu, 234 je pokazalo duboku empatiju u komentarima. Ukupno 222 učenika su iskazala zanimanje da čuju o pozitivnim primjerima međuetničkog prijateljstva i solidarnosti tokom rata u školama. Učenici su bili posebno dirnuti prijateljstvima u ratovima. U svojim komentarima i dojmovima su naglasili da su prijateljstva u ratovima bila iskrenija i jača, da su ljudi bili bliskiji i da su pozitivno iznenađeni saznanjem da vjeroispovijest i nacionalnost nisu bili uvijek važni tokom ratnih vremena. Bili su fascinirani jedinstvom djece i njihovom borbom za preživljavanje, u isto vrijeme kriveći škole, vladu, te čak i roditelje za to što su podijeljeni. Mnogo ih je izrazilo samokritičnost jer smatraju da su ljudi prije bili bolji i da su trebali samo osnovne stvari kako bi bili sretni, za razliku od današnje djece.

isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti u obrazovnom sistemu po bilo kom osnovu. Važnost eliminacije diskriminacije za pridruživanje EU-u je također potcrtana u Izveštaju o napretku BiH za 2011. Imajući u vidu nužnost ukidanja diskriminacije u obrazovanju u svrhu uspostave vladavine prava i pridruženja evropskim integracijama, te u skladu s *Privremenim sporazumom o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika*, vlasti BiH bi trebale pronaći održivo i prihvatljivo dugoročno rješenje u pogledu obrazovne politike, koje bi zamijenilo NGP i doprinijelo socijalnoj koheziji među budućim generacijama.

Kako pobijediti diskriminaciju? Djeca znaju odgovor.

Kada su u pitanju dugoročna rješenja, zadatak vlade je vrlo kompliciran. NGP nema pravnu osnovu da bi bila rješenje, iz razloga što krši sve gorenavedene međunarodne instrumente i domaće zakone svojim diskriminativnim karakterom u pogledu sadržaja udžbenika, pristupačnosti i prihvatljivosti obrazovanja, što samim tim uzrokuje strukturalnu i socijalnu segregaciju i asimilaciju u školama. Neki dugoročni koraci su razmotreni u studiji na kojoj je ovaj izvještaj baziran.

Jedan aspekt rješenja koje je izvodivo u kratkom roku bi moglo biti **karakterno obrazovanje** koje je fokusirano na temeljne ljudske vrijednosti i emocionalno i društveno učenje (Berkowitz, 2005). Ovo se čini neformalnim rješenjem, ali je ipak i službeno u određenoj mjeri, zbog toga što bi njegova implementacija zahtijevala dozvolu nadležnih ministarstava. Ova opcija ne zahtijeva velika finansijska sredstva. Imajući u vidu da NGP stvara razdvajajuću i dezintegrativnu kulturu sjećanja, neformalna nastava u školama gdje bi osobe koje su preživjele rat i žrtve rata svih etniciteta govorile o međuetničkoj solidarnosti i opstanku prijateljstva u ratu, dajući prošlim događajima oblik životnih priča običnih ljudi i humanizirajući ih, mogla bi biti od najveće važnosti za emocionalni i socijalni razvoj djece u multietničkom društvu. Ovaj zaključak je baziran na anketi

provedenoj među 354 učenika koji prate nastavu po hrvatskom i Federalnom nastavnom planu i programu, te njihovim reakcijama na izjave onih koji su proveli djetinjstvo u ratu (pogledati tekstni okvir u ovom dokumentu). **Pokazali su duboku empatiju, neki su doživjeli otkrovenje nakon čitanja teksta iz ankete, te su počeli kritički razmišljati o prošlim događajima, o sebi samima i o svom društvenom okruženju.** Većina učenika (255 od 354) odgovorila je da mediji potiču antagonizam, agresivnost, sumnju i distanciranost među različitim etničkim grupama, te je stoga ovo još jedan razlog zbog kojeg bi škole trebale biti mjesto gdje bi se negativan utjecaj medija mogao ublažiti. Ukupno 304 ispitanika su izrazila želju da se upoznaju s učenicima drugih etniciteta koji žive u drugim dijelovima BiH.⁴ Također, prema predstavnicima OSCE-a BiH, bilo bi korisno predstaviti lične priče ljudi koji su prošli kroz rat učenicima u školama, kako bi im se pomoglo da bolje razumiju kontekst konflikta i počnu razmišljati na kritički način o njegovim uzrocima i posljedicama (predstavnicima OSCE-a BiH, lična komunikacija, 2013). Osim ankete u školama, ova policy opcija je izabrana i na osnovu dobrih praksi Shoah fondacije.⁵

Samo jedan mali dio odgovora iz upitnika je u tekstu okviru. Nadajmo se da će uz pomoć OCD-a i podršku od strane MZ-a, nastava o prijateljstvu, solidarnosti i preživljavanju u ratu biti organizirana, kako bi se djeci predstavila priča o ljudskoj humanosti iz najgorih perioda i probudio osjećaj empatije i solidarnosti, te kako bi im se prikazala realnija slika društva koja je često skrivena iza predrasuda i stereotipa generiranih obrazovnim sistemom u BiH i javne sfere općenito. Prema CRC-u, djeca

⁴ Nisam imala priliku posjetiti škole u Republici Srpskoj iz razloga što sam primila službenu izjavu ministra prosvjete i kulture RS, Antona Kasipovića, u kojoj se kaže kako mi nije dozvoljeno provesti anketu u školama na teritoriji Republike Srpske.

⁵ Godine 1994. Steven Spielberg je osnovao The Survivors of the Shoah Visual History Foundation, s glavnim ciljem da skupi i sačuva video svjedočanstva osoba koje su preživjele holokaust. Zajedno s nastavnicima, predstavnicima Shoah fondacije su stvorili nastavu baziranu na svjedočanstvima. Ta svjedočanstva predstavljena su djeci širom svijeta na zanimljiv, moderan i interaktivan način, prihvatljiv dječijem uzrastu. Slušajući lične priče osoba koje su preživjele holokaust, učenici se emocionalno angažiraju i identifikiraju s njima, što doprinosi razvoju empatije i borbi protiv predrasuda. Jedno istraživanje je pokazalo da učenici postaju 30% manje skloni stereotipiziranju nakon što saslušaju svjedočanstva (Szonyi, A., lična komunikacija, 2013).

imaju pravo da učestvuju u planiranju i stvaranju nastavnih planova i programa, tako da čvrsto vjerujem da bi se njihovi stavovi trebali uzeti u obzir od strane roditelja, vlasti, međunarodne zajednice, civilnog društva, stručnjaka i istraživača iz ovog polja, te svih relevantnih aktera.

Preporuke

Ministarstva obrazovanja bi trebala dozvoliti provođenje pilot projekta u osnovnim i srednjim školama. Taj projekat bi mogao predstavljati dio neformalnog nastavnog plana i programa u školama i sastojati se u prikazivanju dokumentarnog filma o preživljavanju za vrijeme rata, uključujući razgovor između djece i preživjelih, uz intenzivan angažman pedagoga tokom cijelog projekta. Važno je evaluirati etničku distancu među djecom prije i poslije pilot projekta – ako se projekat pokaže uspješnim – provesti istu ideju u ostalim dijelovima BiH i uvesti školske sekcije fokusirane na slične teme.

Međunarodna zajednica i civilno društvo bi trebali financirati i implementirati neformalnu nastavu u školama, baziranu na svjedočanstvima o međuetničkom prijateljstvu i solidarnosti u proteklom ratu, u saradnji s predstavnicima organizacija civilnog društva koje su imale slična iskustva, ukoliko bar jedno ministarstvo obrazovanja da svoj pristanak.

OSCE BiH bi trebala uvesti lične priče preživjelih u projekat *Historija za budućnost - prema pomirenju kroz obrazovanje*.

Međunarodna zajednica i ministarstva obrazovanja bi trebali osnovati tim stručnjaka koji bi uklonio uvredljiv i neprikladan sadržaj iz udžbenika NGP-a, u skladu sa specifičnim ciljevima navedenim u Strategiji za razvoj obrazovanja u BiH s Akcionim planom za njenu implementaciju 2008–2015.

Ukoliko bi budući nastavni plan i program bio baziran na rezultatima i kognitivnim vještinama učenika (u skladu s informacijom dobijenom od Agencije za predškolsko, osnovno i srednje

obrazovanje), **ministarstva obrazovanja** bi trebala vršiti i evaluaciju nastavnika i njihovih metoda u odnosu na planirane i ostvarene rezultate u pogledu vještina i kapaciteta usvojenih od strane učenika, kako bi se izbjeglo proizvoljno ponašanje nastavnika i potencijalna pojava skrivenog nastavnog plana i programa.

Ustavni sud RS i Ustavni sud FBiH bi trebali razmotriti sljedeće: imajući u vidu da su prethodna istraživanja pokazala da je problematično pomiriti princip nediskriminacije s pravom na obrazovanje na maternjem jeziku, ako ustavi entiteta propisuju da postoje tri službena jezika i dva službena pisma, da li je povreda ustava entiteta ako škole ne koriste sva tri jezika i oba pisma u nastavi i udžbenicima, pošto škola nije privatna (u većini slučajeva) nego javna institucija?

Međunarodna zajednica i civilno društvo bi trebali financirati ekskurzije za djecu koja pohađaju „dvije škole pod jednim krovom“ u udaljenim, siromašnim mjestima, pod uvjetom da djeca idu zajedno na ekskurzije, kako bi se smanjila etnička distanca među njima.

Civilno društvo i istraživači bi trebali započeti javnu raspravu/kampanju o nužnosti okončanja prakse NGP-a kako bi se efikasno eliminirala segregacija i asimilacija u školama i stvorili preduslovi za evropske integracije. Važno je da civilno društvo zagovara uvođenje neformalne nastave u škole, bazirane na svjedočanstvima o međuetničkom prijateljstvu i solidarnosti u proteklom ratu, uzimajući u obzir volju djece da čuju ove priče i imajući na umu pozitivne efekte koje ove priče imaju na njih u smislu prevazilaženja etničkih barijera, kao što je ova studija pokazala.

Preporučeni ili konsultirani izvori:

Diegoli, T. (2007). *Kolektivno pamćenje i obnova društva u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Fond otvoreno društvo BiH

Halilović, J. (2012). *Djetinjstvo u ratu*. Sarajevo: Udruženje URBAN

GLAS DJECE:

„Iskreno, skoro sam zaplakao kada sam čitao kroz šta su morali proći. Volio bih da smo i sada svi ujedinjeni kao što su to oni bili tokom rata. Da, volio bih čuti o pričama preživjelih jer bi nam to moglo pomoći da naučimo cijeniti jedni druge, bez obzira na vjeroispovijest. To je nešto od čega bismo svi mogli imati koristi.“

„Prije svega, roditelji bi trebali učiti svoju djecu da ne budu Bošnjaci, Hrvati i Srbi, već da budu kao jedan. Nakon toga ne bi više bilo podijeljenih škola.“

„Volio bih da čujem priče ljudi koji su preživjeli rat i volio bih kada bi škole mogle uvesti predavanja na kojima bismo mogli čuti nešto više o njihovim osjećajima tokom rata. Također bih volio da ove podjele među narodima prestanu.“

„Tužna sam nakon čitanja ovog teksta, po prvi put saznajem kako su se ovi ljudi mučili, kako im je bilo teško... Voljela bih čuti više ovakvih priča u našoj školi.“

„Ponovo bismo svi mogli biti kao jedan, svi narodi. Volio bih čuti još ovakvih priča, zato što bismo tako mogli dobiti realniju sliku svijeta...“

„Priče o ljubavi i prijateljstvu bez obzira na nacionalnost su ostavile jak utisak na mene.“

„Jako je tužno i žalosno da su neka djeca izgubila familije i prijatelje samo zbog tri različite religije.“

„U našoj školi su djeca podijeljena na kruške i jabuke, mislim da to nije u redu i da smo svi isti.“

Edina Đurković, završila je Prvu gimnaziju u Sarajevu i diplomirala na Pravnom fakultetu u Sarajevu. 2011. godine završava Evropski regionalni magistarski studij iz demokratije i ljudskih prava u jugoistočnoj Evropi. Radila je u konsultantskoj firmi Djikic Consulting Services, a nakon završenog magisterija i kao saradnica Fonda za humanitarno pravo i direktorica i jedan od osnivača nevladine organizacije Tranzicijska pravda, odgovornost i sjećanje u Bosni i Hercegovini, aktivno saradujući sa nevladinim organizacijama iz BiH i regiona i pomažući proces zagovaranja osnivanja Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim kršenjima ljudskih prava počinjenim na području nekadašnje Jugoslavije u periodu od 1991. do 2001. godine (REKOM). 2012. godine dobija stipendiju Vlade Republike Francuske za magistarski studij u Francuskoj u oblasti prava. Oblasni njenog istraživačkog i profesionalnog interesovanja su prvenstveno mehanizmi tranzicijske pravde i međunarodno krivično pravo, kao i istraživanja u domenu političke kulture i religijskog nacionalizma.

Kapo, M. (2012). *Nacionalizam i obrazovanje: studija slučaja Bosna i Hercegovina*. Sarajevo: Fond otvoreno društvo BiH

Koordinacija ministara obrazovanja i nauke u FBiH (2012). *Preporuke za eliminisanje segregirajućih i podijeljenih struktura u odgojno-obrazovnim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine*. Pristupljeno 13. 1. 2013, http://www.fmon.gov.ba/images/pdf/Preporuke_za_eliminisranje_segregirajucih_i_podijeljenih_struktura_u_odgojno-obrazovnim_ustanova_u_FBIH.pdf

Madacki, S., and Karamehić, M. (Eds.). (2012). *Dvije škole pod jednim krovom: studija o segregaciji u obrazovanju*. Sarajevo: Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Asocijacija Alumni Centra za interdisciplinarnu postdiplomske studije (ACIPS)

OSCE B&H (2005). *Raising Debate: Is BiH Respecting its International Commitments in the Field of Education - Questions for the Citizens of BiH*. Pristupljeno 10. 1. 2013, <http://www.zapravicnoobrazovanje.ba/Dokumenti/Zakoni%20i%20konvencije/OSCE.pdf>

Shoah Visual History Foundation. Pristupljeno 15. 3. 2013, <http://sfi.usc.edu/>

Trbić, Dž. (Eds.). (2007). *Obrazovanje u Bosni i Hercegovini: Čemu učimo djecu? - Analiza sadržaja udžbenika nacionalne grupe predmeta*, Sarajevo: Fond otvoreno društvo BiH

UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General Comment No. 12 (2009): The right of the child to be heard, 20 July 2009, CRC/C/GC/12. Pristupljeno 13. 3. 2013, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4ae562c52.html>

Policy izvještaj je baziran na policy studiji: „Uloga obrazovnog sistema kao generatora kulture sjećanja u Bosni i Hercegovini: kako se učimo sjećati?“ koju je autorica Edina Đurković napisala uz pomoć programa podrške istraživanjima u oblasti javnih politika 2012/2013 Fonda otvoreno društvo BiH. Kompletna studija je dostupna na: <http://www.osfbih.org.ba/>

Fond
otvoreno društvo
Bosna i Hercegovina

Fond otvoreno društvo BiH pokrenuo je Program podrške istraživanjima u oblasti javnih politika početkom 2004. godine. Osnovni cilj programa je unaprijeđenje istraživanja i analize javnih politika kako bi se potaknuo argumentovani dijalog i razvio takav način donošenja odluka u oblasti javnih politika koji će počivati na relevantnim informacijama i realnim opcijama. Program obuhvata edukaciju iz oblasti istraživanja javnih politika, stipendije za istraživanje i mentorstvo u toku istraživanja. Do sada je, u okviru ovog programa, stipendirano 90 istraživača.

Sva istraživanja su dostupna na www.osfbih.org.ba